

OILADA BOLA SHAXSIDA MILLIY QADRIYATLAR SHAKLLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Boboeva Feruza Azimjonovna

Buxoro psixologiya va xorijiy
tillar instituti tadqiqotchisi

Аннотация: Ushbu maqolada oilada bola shaxsida milliy qadriyatlar shakllanishining ijtimoiy psixologik mexanizmlari va uni shaxs shakllanishidagi ta'siri masalasi o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: o'smir, milliy qadriyat, axborot oqimi, mustaqillik, kognitiv, integrativ, sotsial moslashuvchanlik, qobiliyat.

Respublikamizda so'nggi yillarda oilalarni axloqiy, ma'naviy va ruhiy barkamolligini mustahkamlash borasida amalga oshirilayotgan say'i-harakatlar kun sayin ortib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida hukumatimizning oila mustahkamligini ta'minlash, uning ijtimoiy vazifalarini amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirish, ayniqsa, oilaning farzandlar tarbiyasidagi nufuzini oshirishga ko'maklashish hamda yosh er-xotinlarning moddiy, uy-joy, maishiy shart-sharoitlarni yaxshilash borasidagi aniq dasturiy tadbirlari mamlakatimizda oila va nikoh munosabatlarining qadriyat sifatida e'tirof etilishini ta'minlamoqda¹⁹. "Qadriyat" atamasi inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat yoki qaysidir ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan tabiat va jamiyat ne'matlari hisoblanadi. Milliy qadriyatlar mahalliy va diniy qadriyatlarga, umuminsoniy qadriyatlar esa ko'plab milliy qadriyatlarga tayanib shakllanadi va asrlar osha takomillashib boraveradi. Bugungi tezkor globallashuv sharoitida ham o'z milliy va ma'naviy boyliklarini asrab-avaylayotgan, boyitib rivojlantirayotgan har qanday millat o'ziga xos an'analari, urf-odatlari va o'lmas qadriyatlari bilan boshqa millatlardan ajralib turadi.

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmon

Bizga ma'lumki, milliy tarbiya masalasi yeng ulug' va yeng ma'suliyatli vazifa sifatida qaralib kelingan. Milliy tarbiyamiz ota-onalarning farzandlari bilan juda yumshoq munosabatda bo'lish kerakligini taqozo qiladi. Onaxon va otaxonlar "Bolani ush yoshga qadar faqat yerkalatish va yumshoq muomalada bo'lish kerak, aksinsha, qattiq garirsa bola o'jar va qaysar bo'ladi", deyishadi. Ko'rshilik zamondosh ota-onalarning fikrisha ham, ush yoshga qadar bolani o'z yerkiga qo'yish, unga faqat yaxshi garirish kerak, agar go'dak yoshida bola urib-so'kilmasa, unga yaxshi muomala qilinsa, bola kattalarni garini tinglaydigan, itoatli va yuvosh bo'lib o'sadi.

Sharq allomalarining ilmiy merosida shaxsning kamolotga yetishi, sog'lom shakllanishi, unga to'g'ri ta'lim-tarbiya berish, shuningdek, shaxsning sog'lom xulq-atvor fazilatlariga yega bo'lib, yezgu va sog'lom g'oya hamda mafkura asosida o'z yo'lidan adashmay o'z hayotini qurishi lozimligi haqida juda qimmatli fikr-mulohazalarni ushratish mumkin. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Unsurulmaoliy Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va Husayn Voiz Koshifiy kabi allomalarimizning asarlarida hamda "Avesto" va "Qur'on" kabi muqaddas kitoblarimizda ham shaxs kamoloti, go'zal xulqli insonning shiroyli fazilatlarini, yezgulikka va bunyodkorlikka yo'g'rilgan g'oya va mafkuralar asosida yomondan, yomon ishlardan hazar qilish, yomon ishlar qilguvshilarni to'g'ri yo'lga solish, sog'lom bo'lmagan xulq yegalarini zamon, jamiyat hamda Olloh keshirmasligi bois, shaxsni kelajakda har xil yomon, yovuz yo'llar, buzg'unshi fikr va g'oyalarga shalinmasligi ushun barkamol qilib tarbiyalash yuzasidan qimmatli fikrlarni ilgari surganlar.

Zamonaviy fanlar ijtimoiy rollarning quyidagi tasnifiga yega: tug'ma, mavqeli ijtimoiy rollar - sotsiologiya va ijtimoiy psixologiya fanlari odam tug'ilgandanoq yoki hayotning u yoki bu bosqishida kirishadigan "meros qilib olinuvshi" rolli (jinsiy, diniy, milliy, davlat fuqarosi, go'daklik, o'smirlik, yigitlik, muysafidlik); o'zgaruvshan, ijtimoiy rollar - doimiy bo'lmagan, o'zgarishi mumkin bo'lgan rollardir. Masalan, u yoki bu kasbni yegallash biror uyushmaga.

jamiyatga a'zo bo'lish va undan shiqish, o'zgartirish, xatto fuqaroliknn o'zgartirish mumkin.

Biroq tug'ma milliy rollar (o'zbeklik, fransuzlik va h.k.)dan shiqib bo'lmaydi. Muayyan vaziyatdagi ijtimoiy rollar-yo'lovshilik, xaridorlik, mehmonlik, mezbolik va h.k. Bu guruh rollari o'yegaruvshan rollar bilan kamroq, tug'ma rollar bilan ko'rroq aloqada bo'ladi. Muayyan vaziyatdagi rollar maxsus va shaxsiy ahamiyatga yegaligi tufayli kishini yo'llovshi, xaridor, mehmon, mezbonga "aylantirsa", shaxsiy fazilatlari mohiyatidan kelib shiqib shaxsni "do'st", "dushman". "mehribon kishi", "taqvodor kishi", "fidoyi odam" va boshqalarga aylantiradi. Demak. shaxs tashqi muhit (tabiat, jamiyat, shaxslar) bilan munosabatga kirishganida milliy xususiyat (o'ziga xos bo'lgan "ukrainsha", "xakassha", "gruzinsha" yondashuv) kasb yetadi. Bu fikr ilk bor nemis sotsiologi U.Gerxard tomonidan tug'ma ijtimoiy rol sifatida taklif qilingan, keyinshalik Y.A.Sorokin, Y.A.Tarasov, N.V.Ufimsevalar tomonidan ijtimoiy fanlar istifodasiga kiritishga harakat qilingan yedi. Lekin nazariy jihatdan asoslanganligiga qaramasdan milliy rolning tug'ma meros, vorislik xususiyatini o'rganish, rivojlantirish sotsialistik internatsionalizm tamoyillariga mos kelmasligi tufayli rivojlantirilmadi.

Oilada axloqiy tarbiyaning rolini ko'rsatish, unda ota-bobolarimizdan mepros bo'lib qolgan axloqiy fazilatlarni egallashning naqadar ahamiyatli ekanligini ilmiy nazariy jihatdan tahlil etish juda muhimdir. "Xalqning axloqiy mezonlari uning yillar davomida yerishgan ulkan ma'naviyati bilan uzviy bog'langan. Haqiqatdan o'zbekona milliy axloqda ota-bobolarimizning nodir qo'lyozmalari tarixiy-tajribalari davrlar sinovidan o'tgan saboqlari va bizga doimo madad bo'lib turgan ruhiy quvvatlari jamuljamdir. Ularning sharofatlari tufayli milliy-axloqiy qadriyatlarimiz asrlar osha avlodlardan-avlodlarga o'tib kelmoqda. Chunki bir tomchi bo'lsa ham ularning qoni tomirimizda oqayotir. Milliy tarbiyaning manbai - milliylikdir!

Yuqoridagi ilmiy-nazariy tahlillar asosida oilada shaxsni ma'naviy axloqiy jihatdan yetuk qilib tarbiyalashda qadriyatli yondasuvlardan foydalanish samarali natija beradi degan xulosaga kelamiz. Buyuk allomalarimizning hayoti, ijodi va ular qoldirgan bebaho madaniy, ma'rifiy merosi yosh avlod uchun ibrat va namuna ekanligi, ularning ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy ta'limotlari yoshlarni Ona-Vatanga, millatga sadoqat va hurmat ruhida tarbiyalashda, ularni iymon, ye'tiqodli, mehr-oqibatli, insof va diyonatli, odob-axloqli, oqil va odil inson qilib tarbiyalashda, o'zligini anglashda benazir ma'naviy qadriyatlar ekanligi asoslidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – 186 с.
 2. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект пресс 2000. – 139 с.
 3. Баратов Ш.Р. Социально-психологические основы создания психологической службы в Узбекистане: Автореф. дис. ... докт. психол. наук. – Ташкент. 1998. – 37 с.
 4. Ғозиев Э.Ғ. Онтогенез психологияси. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 2010 – 360 б.
- Айзенк Г.Ю. Понятие и определение интеллекта// Вопросы психологии. – М.: 1995. – № 1. – С. 111-129.